

Драгиша П. Бојовић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

АПОЛОГИЈОМ КЊИЖЕВНОСТИ ПРОТИВ ДУХА КРИВОТВОРЕЊА¹ Или: Зашто се Ненаду Величковићу причињава мач Стефана Немање

(Поводом текста „Просвијећени национализам у настави књижевности”,
Књижевна историја, бр. 158, 2016, стр. 313–325)²

Веома је зачуђујуће када се у једном угледном часопису, какав је *Књижевна историја*, појави рад необичне хибридности (тематске, идејне, методолошке), за који је већ након првог читања јасно да је памфлетског карактера. Ако је рецензиран, а научна категорија часописа то подразумева, поставља се питање етичког и научног профила рецензента. Пошто је рад ипак, на овај или онај начин (није неважно на који) доспео на странице *Књижевне историје*, питање реаговања на ставове изнете у њему није само ствар научне одговорности већ и интелектуалног поштења.

- 1 Овај текст је првобитно, по договору са Редакцијом, послат на објављивање *Књижевној историји*, у договореном року. Редакција *Књижевне историје* је, међутим, аутора обавестила да не може да објави реаговање из следећих разлога: „Без обзира што се Редакција начелно слаже са изнетом критиком Величковићевих ставова, текст није било могуће објавити у датом облику зато што далеко превазилази основну тему и укључује већи број имена која нису непосредно везана за предмет полемике. Будући да смо из техничких разлога последњи број за 2016. годину морали да предамо у штампу непосредно по примању Вашег прилога, без могућности чекања на могуће дораде понуђеног текста, били смо принуђени да одустанемо од његовог објављивања. Када је реч о следећим бројевима, став је редакције да проблем Величковићевог деловања и његових погледа не би требало преносити у следеће годиште часописа.”
- 2 У последњем броју *Књижевне историје* објављено је реаговање др Владимира Димитријевића *Шта је опасније за образовање: патриотизам или неолиберални капитализам* (Dimitrijević 2017: 341–355). Поред тога што је овај рад теоријски утемељен и што представља аргументовану критику Величковићевог становишта, из нешто другачије позиције него што је има овај рад, постоје места у њему која могу бити тачка спорења и оспоравања: Сам наслов намеће патриотизму терет опасности за образовање. Није тешко доказати да патриотизам не искључује хуманизам и поштовање других народа, па стога није јасно зашто би он у образовном процесу представљао опасност и необјашњиво је што се ставља у исту раван са неолибералним капитализмом. Могло би се рећи да недостатак патриотских садржаја може до-

Сам почетак овог Величковићевог текста³ представља најаву низа парадокса и недоумица: „Прихватајући позив уредника да овдје кажем нешто о књижевним текстовима који се баве последњим ратовима на западнобалканским просторима, као писац и универзитетски наставник, узео сам себи слободу да испричам једно искуство из праксе” (Veličković 2016: 313).⁴ Ако је судити по употреби глагола у овом цитату, *казати* и *причати*, намеће се закључак да ће се читаоцима *Књижевне историје* представити писац (приповедач – онај који казује и прича, помало и „лагуцка”)⁵, а не универзитетски професор, који мора бити посвећен анализи и поштовању чињеница и који, према карактеру дара, тумачи књижевни текст, имајући у виду

вести до урушавања многих универзалних вредности у образовању и самом друштву. Такође нам се не чини „логичним” ни „сасвим логичним”, како тврди Димитријевић, да се прилог Ненада Величковића појави у *Књижевној историји*. Логичније би било да се један овакав текст, далеко од научних критеријума, појави на неком другом месту а не у часопису категорије М24. Димитријевић такође сматра „леgitимним” Величковићево *пацифистичко* скретање са теме књижевности која се бави ратом на тему улоге књижевности у оправдању рата. То би заиста могло бити легитимно да је Величковић пронашао неко друго дело из лектире, а не Савино *Житије Светиога Симеона*, које, ни једном својом поруком, не шири нетрпељивост, мржњу, нити води ка рату. Напротив, читавом лепезом мотива, идеја и порука, оно показује пут човековог обожења, у којем покајање, као својеврсно васкрсење љубави, има своје значајно место. Низом „леgitимних”, скоро маестралних, превара у овом тексту Величковић оставља Савино *Житије Светиога Симона*, као једино дело из лектире, да „сведочи” о путу „школске лектире до оружаног сукоба”.

- 3 Он није ништа друго до допуњена и адаптирана верзија интервјуа Ненада Величковића датог Телевизији Б92, „Лектира у служби идеологије”, од 3. 10. 2011. Текст у *Књижевној историји* и Величковићеви јавни наступи, и по идејама и по стилу, припадају истом дискурсу. Величковић се чак и не труди да у научном часопису подигне ниво свог промишљања на завиднији академски ниво. Види: http://www.b92.net/kultura/intervjui.php?nav_category=1082&nav_id=546413
- 4 Није јасно чиме је Величковић заслужио ексклузивни позив уредника, као што из текста није јасно који је то уредник упутио позив аутору. Ако је судити по датуму пријема текста (30. 6. 2016), може се закључити да је текст наручио претходни уредник Тихомир Брајовић, а објављен је у броју у којем је в. д. уредника Бојан Јовић. У односу на састав уредништва, које је објавило Величковићев текст, приметан је у последњем броју (бр. 259, 2016) изостанак Ирене Шпадијер из његовог састава. Она је крајем јануара ове године поднела оставку управо због објављивање чланка Ненада Величковића, у којем аутор, према њеном мишљењу, на ненаучан и неаргументован начин и са одсуством минималног академског бонтона расправља о одређеним књижевним феноменима и дисквалификује најзначајнија имена наше медијистике.
- 5 Одговарајући на питање новинара о смислу књижевности, у интервјуу, *Лектира у служби идеологије*, Величковић каже: „У оквиру ње добродошла је и машта и лагуцкање и метафоричност и то је све оно што може бити квалитет књижевности.” Види: http://www.b92.net/kultura/intervjui.php?nav_category=1082&nav_id=546413

његову целину, али и посебност (специфичност) његових порука. Писац или универзитетски професор (не лишавамо га, ипак, наставног звања, јер ће се понегде у фусноти позвати на понеког научника или „звучна” имена *Пешчаника*, *Републике* и *Времена*) већ у првом пасусу текста одређује циљ свог казивања: „Доводећи у везу књижевне текстове и рат у једном научном часопису, погријешимо ако кренемо само у једном смјеру – од књижевности као умјетности према рату као теми. Предлажем овдје други: од школске лектуре до оружаног сукоба” (Veličković 2016: 316).

Савино Житије Светиога Саве – у центру необичног експеримента

Који је то књижевни текст из школске лектуре, којим се бави Величковић? То је само *Житије Светиога Симеона* Светога Саве и на њему аутор жели да покаже да „рат не почиње првим и не завршава се последњим испаленим метком” (Veličković 2016: 316). Другом лектиром се аутор не бави или се, из позиције прокламованог циља, бави измишљеном, лажном лектиром (*Праведник Али* Асима Буџевића)⁶ и непостојећом лектиром (драма *Свети Сава* Синише Ковачевића).⁷ Јасно је то и из поменутог интервјуа (види фусноту 2), који представља идеолошку основу овом тексту. Укључивање *Житија* у школску лектуру Величковић објашњава тиме „што неки желе да их таквом употребом књижевности придобију за своје интересе. Они сада знају (ученици, којима Величковић „отвара” очи, прим. Д. Б.) да књижевност може служити да их превари или да индоктринира...”⁸

Заснивајући ставове у овом тексту на плагирању идеја, фраза и порука, преко измишљеног дела, уводећи их у контекст необичног експеримента у гимназијама у Ужицу и Београду, аутор жели да, занемарујући поетику средњовековног текста, универзализује зло, поредећи неупоредиве историјске и идеолошке околности. Мета моралне дисквалификације није имагинарни

6 Не назире се крај измишљањима Ненада Величковића. Није јасно да ли је он у овом тексту променио презиме свог „писца” Асима Буџевића, који се у поменутом Величковићевом интервјуу назива Бурџовић. Текст из *Књижевне историје* показује да је Величковић склон и политичким подметањима. Он и “његови” ђаци знају да је Нови Пазар „главни град Санцака, регије у Србији” (Veličković 2016: 314). Познато је да у Србији не постоје регије као административно-политичке целине, па не постоји ни Уставом дефинисана регија Санцак. Ако не постоји регије, не постоји ни главни град Нови Пазар. Такође јасно наглашава „сличност” политичких циљева Стефана Немање и његових синова, са једне стране, и Меше Буџевића и његових наследника са друге стране. Буџевићеви синови се залажу за „самосталност Санцака од Србије” (Veličković 2016: 315).

7 Ова драма никада није била део школског програма, нити је сада у програму.

8 Види: http://www.b92.net/kultura/intervjui.php?nav_category=1082&nav_id=546413

„праведник Али” већ конкретан кривац – Стефан Немања и књижевни аутор његовог лика – Свети Сава. Немањину биографију, наравно лишену светости, Величковић транспонује у бизарну причу о комунистичком зликовцу и профитеру из последњег рата, које се, као дервиш, повлачи у Синанову текију, а своју фирму и сво богатство оставља, гле случајности, средњем сину. Најмлађи син, наравно, пише његову романсирану биографију. Да је неким случајем *Житије Светио Симеона* од Стефана Првовенчаног ушло у школске програме, а не Савино, онда би писање романсиране биографије Меше Буцевића припало његовом средњем сину. У том случају Величковић би нашао у житију Стефана Првовенчаног све оно што је „прећутано” у Савином житију и што му је главни адут у „теорији” *скривених чињеница*.⁹ Ту пре свега мислимо на Стефанов опис прогона јеретика:

„Као некада пророк Илија, који је устао на бестидне јереје, и он изобличи безбоштво њихово, и једне попали, друге разним казнама казни, треће прогна из државе своје а домове њихове, и све имање сакупив, разда прокаженим и убогим. Учитељу и начелнику њихову језик уреза у грлу његову, што не исповеда Христа, сина Божјег.” (Stefan Prvovenčani 1988: 71).¹⁰

За дисквалификацију Савиног *Житија Светио Симеона* аутору је било потребно лансирање нове методе. Пошто не познаје поетику византијске и црквенословенске књижевности,¹¹ Величковић је приморан да учитава актуелна мишљења, чак не ни теоријска, ни политичка, већ вулгарно политизирана, у средњовековни текст. Уместо коришћења методологије науке о средњовековној књижевности, аутор успева да се вине највише до методологије манипулације. Књижевно-теоријска и књижевно-историјска становишта, када је реч о односу према средњовековној књижевности, остају на

- 9 Да је Свети Сава изневерио своју поетику и да је у своје дело унео опис прогона јеретика, како то чини Стефан Првовенчани, нема сумње да би био оптужен за афирмацију насиља. Апсолутна већина студената зна да је Савино *Житије* део другог једног списка, *Студеничкој пџици*, и да је то (намена, место у типичу) утицало на концепцију, садржај и идеје *Житија*. Упркос низу формалних ограничавајућих околности, дело, по својим уметничким квалитетима, припада самом врху књижевности православних Словена у средњем веку.
- 10 Због овог места у Стефановом *Житију* Стефан Немања је често мета несувислих напада. Види: Dojčinović 2016: 158.
- 11 Тешко је претпоставити да ли би аутор имао другачији приступ да је, на пример, прочитао *Поетику рановизантијске књижевности* С. С. Аверинцева (1982), али је, из научних разлога морао консултовати ово дело. Приметно је, међутим, да он потпуно игнорише и страну и домаћу научну литературу о средњем веку и књижевности тога периода.

позицијама Скерлићевог негирања читаве српске књижевне традиције као резултату „болесне црквене романтике”.¹²

Пошто је експеримент био намењен ученицима средњих школа, било је неопходно пронаћи комплементарни текст из друге националне књижевности. Зато је измишљен *Праведник Али* у којем налазимо јасну асоцијацију на Савин текст:

„А Фикрет и ја гледасмо на његовом блаженом лицу неисказана Алахова провиђења. Јер, дина ми, чудо бјеше гледати: онај пред ким су полагали рачуне трговци од Сарајева до Москве, изгледао је сада мален, ситан, слаб. Око поноћи исправио се на шилтету и рекао: ‘Хвалите Алаха, јер је он један и једини!’” (Veličković 2016: 316).

Паралела је нађена у Савином опису Симеоновог упокојења:

„А сви ми гледасмо и плакасмо горко, гледајући на овом блаженом старцу такова неисказана Божја провиђења. Јер како је и овде, у држави својој, моли у Бога и даде му, тако ни до овога часа не хтеде да се лиши ниједне ствари духовне, него му Бог све испуни. Јер, ваистину, браћо моја љубљена и оци, чудо беше гледати: онај кога се сви бојаху и од кога трептаху све земље, тај је изгледао као један од туђинаца, убог, расом обавијен, где лежи на земљи, на рогозини, а камен му под главом, и сви му се клањају, а он скрушено моли од свију проштења и благослова...

А када је настала ноћ, пошто су се сви опростили и црквена служба, одмах се просветли лице блаженога старца, и, подигавши очи к небу, рече:

‘Хвалите Бога међу светима његовим,

Хвалите га и на тврђи силе његове!’” (Sveti Sava 1988: 113-114).¹³

Осим упитаности о пародији, која доводи до скрнављења свештеног текста, може се поставити питање и смисла поређења. Смисао се може тражити у поређењу постојећих уметничких текстова, али не и у поређењу постојећег и конструисаног и кривотвореног текста, при чему постаје потпуно јасно да се поређење претвара у плагирање, које је, по самој природи

12 О томе види: Војовић 2002.

13 Величковићев експеримент је био праћен употребом савремене методе, чија је функција да додатно код ученика створи утисак да су исто Свети Симеон и измишљени зликовац и профитер Меша Буџевић. Пошто је Величковић раније своје искуство пренео ђацима ужичке Гимназије, била му је, ради ефектности конструкције, потребна и анимација преко које се вртећи слајд „писца” Асима Буџевића претвара у фреску Светога Саве, а ликови Меше Буџевића и његових синова, Сенада, Фикрета и Асима „претварају” се у фреске Немање, Стефана, Вукана и Саве.

поступка, увек у функцији тенденциозног приказивања чињеница. У раније поменутом интервјуу новинарка констатује да је Величковић приметио „да се у српским читанкама велика пажња посвећује средњовековној књижевности”, при чему се апострофира *Житије Светиога Симеона*, на шта саговорник одговара: „Зато што се тиме идеолошки потврђује право на територију...”¹⁴ Није реч само о класичној манипулацији, већ и о класичном фалсификату и превари. Основне идеје Светога Саве као писца крећу се у оквиру софиологије и есхатологије.¹⁵ Поред тога, доминантни мотиви његове беседе приликом абдикације су пролазност свега овоземаљског и братољубље. Есхатолошким мотивима почиње и завршава се *Житије*, а кључни стваралачки поступак је у знаку софиологије (Krstić, Војовић 2011: 116–130). Територија Немањиног овоземаљског живота сведена је на величину камена (на који стаје глава) и рогозине (на коју стаје тело). Смисао његовог преображаја, који тече „уском стазом”, је „територија” у царству небеском, састанак са љубљеним сином тамо где растанка нема:

„Чедо моје вазљубљено, светлости очију мојих, и утехо и чувару старости моје! Ево већ приспе време нашега растанка; ево ме већ отпушта Владика с миром, по речи његовој, да се испуни речено: ‘Земља си и у исту земљу ћеш поћи’. А ти, чедо, не тугуј гледајући моје разлучење, јер ова је чаша свима заједничка. Јер ако се овде растајемо, тамо ћемо се опет састати, где више нема растанка” (Sveti Sava 1988: 111).

Ово житије показује потпуно супротну тенденцију од онога што Величковић инструира или жели да у њему пронађе. Сходно византијског поетици оно истиче универзалност и то пре свега универзалне вредности. Житије на најбољи могући начин може послужити да се стекне „оно осећање свечовечанског и општег без којег нема савремене културе. Дobar начин да се превазиђу локалне и националне ускогрудости нашег доба јесте, управо, упознавање старе средњовековне књижевности” (Bogdanović 1984: 144).

- 14 У наставне програме средњих школа у Србији ушли су текстови следећих аутора старе књижевности: Свети Сава, Теодосије Хиландарац, Јефимија, деспот Стефан Лазаревић и Константин Филозоф (Nikolić, Milić 2012: 144–163; Stanković Šošo, Suvajdžić, Petaković 2015: 233–274; Pavlović 2012: 145–182). У односу на неке друге књижевне правце и покрете, који далеко краће трају, може се упутити и примедба друге врсте: да су писци ове епохе недовољно заступљени. О заступљености средњовековних садржаја у школском програму у Србији, Републици Српској и Црној Гори видети: Karalić 2013: 29–80.
- 15 Доминантне есхатолошке мотиве Свети Сава преузима од Светог Јефрема Сирина и Светог Теодора Студита. Видети: Војовић 2003; Rakićević 2016.

Основни проблем за аутора је питање разлога читања српске средњовековне књижевности у средњој школи, при чему Величковић износи страх да ће поједностављена слика о златној прошлости постати једна од референтних тачака колективног идентитета (Veličković 2016: 318). Он сматра да је потпуно представљање јунака средњовековних књижевних дела једино потпуно преко презентације наводно скривених података. Пошто му *Житије Светиої Симеона*, једино дело из наставног програма за средње школе, није пружило довољно могућности у етикетирању „скривених идеолошких циљева”, прибегао је увођењу у први план измишљење приче о Меши Буџевићу и драме *Свети Сава* Синоше Ковачевића. Тиме је конструисао, према сопственом идеолошком убеђењу, оптужницу за аутора и јунака *Житија Светиої Симеона*. Дело које је пример универзалне поруке о духу љубави постало је жртва духа кривотворења. У Величковићевом тексту потпуно је јасно наглашена та тенденција, а у следећем цитату није тешко препознати смисао компарације Савиног дела са наведеним текстовима:

„Преко измишљене приче о Меши Буџевићу дошли смо до питања о разлозима због којих се старија (српска, средњовековна) књижевност чита у средњој школи. И овдје смо се сложили да сврха тог читања не може и не смеје бити стварање поједностављене слике о златној прошлости, која онда постаје једна од референтних тачака колективног идентитета. Студенти су освијестили постојање скривеног курикулума и потребу да се наставник према њему одреди. Другим ријечима, није довољно да наставник књижевности разумије смисао текста који тумачи у разреду (до чега је дошао пажљивом и исцрпном анализом дјела), него је осим тога дужан да то тумачење ослободи скривених идеолошких циљева (које, наравно уколико их има, мора знати препознати). Такав однос према тумачењу књижевности у школи морао би бити стандард. Испитивању ове тезе требало је да послужи читање Ковачевићеве драме” (Veličković 2016: 318).

Аутор нигде не помиње могућност корелације наставе књижевности и наставе историје, што подразумева и слободу наставника у укључивање историјских чињеница у презентовање књижевних садржаја. Истраживања показују да наставници рачунају на ту повезаност (Karalić 2013: 203–206) и да је она веома пожељна (Kopčarević 2016: 17–30). *Житије Светиої Симеона* пружа велике могућности за то, али се никако не може уклопити у некаку тенденцију „идеолошког потврђивања права на територију”. Напротив, оно има наглашену уметничку поруку о *Небу* као јединој смисленој територији.

Треба нагласити да Величковић непрестано пренебрегава смисао слободe стваралаштва, смисао креативности, смисао благодатног дара и смисао поетике писца и поетике жанра. При томе наглашава да је највећа опасност

у пренебрегавању „скривених идеолошких циљева” постајући, преко духа кривотворења, жртва сопствене идеологије изграђене највише на предубеђењима. По овој логици, свако дело које се бави историјским догађајима има скривене чињенице и свако се дело може оспорити на начин како то чини Величковић.

Међутим, ако се пажљиво чита Савино *Житије Светиога Симеона*, и у њему можемо наћи „скривене” чињенице, које Првовенчани, сходно својој поетици, представља читаоцима, док Свети Сава, у духу поетизације историје, представља на уметнички суптилнији начин.¹⁶ Сава јасно истиче да је Стефан Немања био „онај кога се сви бојаху и од кога трептаху све земље.” Поред тога, у *Житију* се на много места истиче улога Стефана Немање као „доброг пастира”, „укротитеља несмислених” и владара који је у својој држави установио „правоверни закон” (Sveti Sava 1988: 100). Смисао порука синовима и народу је управо у очувању праве вере. Реч је о потпуном легитимном заснивању државних и црквених циљева. Свети Сава их не пренаглашава, као што чини Стефан Првовенчани, али их и у његовом делу можемо препознати.

На примеру Савиног *Житија* потпуно се препознаје и суштина средњовековне књижевности, која се огледа у представљању јунака чији живот може послужити као пример моралног и духовног преображаја и напредовања у врлинама. Анагошки смисао уметничког дела није карактеристика само средњовековног текста, али у том тексту посебно долази до изражаја.¹⁷ Српска средњовековна књижевност, и по поетици и по оствареним уметничким донетима, припада европској књижевности тог времена. Знатно присуство житија владара из светородне лозе Немањића јесте нека врста специфичности те литературе, али историјски примери неморалног чињења појединаца и њихове огреховљености нису специфичност, која одваја српску литературу од других. И у библијској књижевности, која представља идеолошки оквир свих средњовековних књижевности, налазимо сличне примере. У наведеном цитату из *Житија Светиога Симеона* од Стефана Првовенчаног наводи се пример Илије Тесвићанина, који је заклао 450 Валових пророка (1 Car, 18). Библија садржи и друге бројне примере кажњавања и освете, која није људска, већ Божја, „јер је написано: Моја је освета, ја ћу вратити, говори Господ” (Rim 12, 19; 5 Мој 32, 35).

16 О *Житију Светиога Симеона* писано је релативно мало. Тек почетком овог века, после радова пионирских радова Ђорђа Трифуновића, Димитрија Богдановића и Радмиле Маринковић, појављују се радови који се, на методолошки нов начин баве житијем и његовим уметничким вредностима. Наводимо само неколико примера: Krstić 2011; Kostić Tmušić 2001; Rakićević 2016; Bojović 2017.

17 Види: Damjanović 1990.

Можемо поставити питање хоће ли због наведених библијских примера горети Свето писмо на Баш-чаршији? Или се дим већ вије у Ужицу и Београду?¹⁸

И сам Стефан Немања, и то у *Житију Светиога Симеона*, молећи се Светој Тројици, призива Божију правду и гнев Божији, али не селективно. Он се моли да тај гнев буде усмерен на његове синове Стефана и Вукана ако не испуне његову заповест о љубави:

„Тројице Света, Боже наш, славим те и благосиљам те и молим те, и представљам те, јер по трећи пут дајем благослов наследству моме. Господе Сведржитељу, Боже отаца наших, Аврамов, Исааков, Јаковљев и семена праведнога, сачувај их и укрепи у држави бивше владавине моје, и помоћ пресвете Богородице и моја, иако грешна молитва нека је са њима од сада и до века. А пређашњу заповед дајем им: Имајте љубав међу собом! А ко од њих одступи од онога што сам им ја наредио, гнев Божји нека прогута њега и семе његово!” (Sveti Sava 1986: 113).

Није манир писаца српских средњовековних житија да прећуткују чињенице, али не треба свакако искључити да повремено егзистирају идеолошки разлози у њиховом избору или презентовању. Већина од њих су или

18 „Ексклузивни” аутор *Књижевне историје* и „ексклузивни” ужички гост имао је недавно промоцију своје нове књиге, *Лажа и апанажа*, у Ужицу. Предмет његове критике у овој књизи су „професори на катедрама националних књижевности, који, како је у наслову књиге истакнуто – лажу за добру апанажу.” Величковић је на промоцији оптужио и саму књижевност: „Када се повеже са образовним системом, идентитетским политикама и идеологијама, књижевност није безазлена и на ту врсту ‘криминала’ треба указивати.” Види: <http://radioluna.rs/uzicki-kraj/14797/nova-knjiga-penada-velickovica-predstavljena-u-uzicu.html> Сличну оптужбу је већ изрекао у *Књижевној историји*: „Наставник књижевности, било у школи или факултету, индоктринира своје ђаке и студенте сваки пут кад рационално (научном) методу претпостави национални (идеолошки) циљ, држећи их у заблуди да је оквир у коме се сусрећу умјетнички или научни, а не политички или научни. Пропуштајући да књижевност скупа са студентима чита и као средство идеолошке борбе, наставник књижевности мобилише генерације младих људи, без њихове пуне сагласности, свијести и воље, за циљеве идеологије на чијем је платном списку” (Veličković 2016: 324). Тешко је разумети констатацију да идеологија има платни списак, а толико их се променило од 1945. године до данас, те стога ова констатација делује апсурдно, поготову у времену глобалистичких тенденција и у политици и у образовању. Ако погледамо само претходна два примера, уочавамо очигледну Величковићеву тенденцију да потцени, понизи и оптужи наставника књижевности, међу њима и оне наставнике, који су у уредништву *Књижевне историје*. Такође је сасвим уочљива веза између Величковићевих медијских наступа (памфлета) и „научног текста” у овом часопису.

архиепископи, патријарси, јеромонаси, архимандрити или владари, па се и у томе могу тражити разлози за одређени однос према историји. Бројни су примери. Григорије Цамблак говори о ослепљењу Стефана Дечанског, не заборављајући да помене слична дела цара Константина. У Житију деспота Стефана Лазаревића говори се о деспотовом покајању због злочина учињеног у Сребрници. Као што се види средњовековни аутор, иако понекад у служби политичке идеологије јунака, не прећуткује оне чињенице, које доприносе стварању представе о преображеном грешнику (човек, дакле и владар је у већој или мањој мери и то).

На другој страни, готово бесомучно трагање за превасходно историјским податком у средњовековном књижевном тексту није само довело до девијантних појава у српској историографији, већ и до више странпутица, најчешће позитивистичког порекла, у науци о српској средњовековној књижевности. Али свакако, имајући у виду и значајне резултате српске науке, не треба ни давати посебну пажњу превазиђеном „скерлићевском становишту” осим ако, као на Величковићевом примеру, не промовише манипулацију чињеницама или је одраз класичног незнања и научног дилетантизма. У светској науци одавно је промовисано становиште које укључује божанско и теолошко у сагледавању књижевно-историјских и књижевно-теоријских појава. Карактеристично је полазиште познатог аустријског слависте Станислава Хафнера. Говорећи о Архиепископу Данилу и месту чуда у *Житију краља Милутина*, он сматра да треба „дејства кроз чуда, а самим тим и само чудо, посматрати као део збивања, које је такође, са своје стране, Божје дело. То су чиниоци који нам дају за право и који нас чак приморавају – ако желимо да служимо научној истини – да и хагиографска житија посматрамо као праву историографију, чак и онда кад обавештавају о догађајима који измичу модерном схватању научног појма историје” (Hafner 2001: 57).¹⁹

Имајући у виду управо то Величковићево манипулисање чињеницама, изражавамо сумњу у наводни једногласни закључак ученика у Ужицу и Београду: књижевне текстове у лектури и читанкама, а међу њима конкретно и српска житија, не треба користити као средство индоктринације (Veličković 2016: 324). Постоје ли уопште професори у школама који их на тај начин користе? Поготову је немогуће Савино *Житије Светиога Симеона* користити на тај начин, јер оно својом целином, али и изабраним одломком у читанкама за први разред, промовише општељудске вредности, духовни и

19 Један други западноевропски аутор, Герхард Подскалски, стару српску књижевност назива теолошком, одређујући је тако у односу на њену примарну религиозну функцију. У књизи, која се бави и бугарском књижевношћу, аутор велику пажњу посвећује и српским ауторима и делима истичући често њене уметничке домете. Види: Podskalski 2010.

морални преображај, човеково сучељавање са смрћу, покајање и праштање, као и читав низ других порука о универзалним вредностима. Чак и евентуално интердисциплинарно указивање на примере моралних прекршаја не умањује нити светост монаха Симеона, нити уметничке домаћаје писца, Светога Саве. Смисао византијске естетике, из које се рађа естетика српских житија, у духовној је наслади, у естетици невидљивог, која се приказује и преко видљивих ствари.²⁰ Када је реч о присуству историјског материјала, ово житије се, према мишљењу Станислава Хафнера уопште не разликује од европских паралела (дело Гргура из Тура, Павла Ђакона, Ајнхарда, Видукинда из Корвеја и Випа) где аутори нису настојали „да прикажу један људски лик или једну људску особину *саму по себи*, него владара на основу *принципа селекције соопштене историјске слике*” (Hafner 2001: 12).

Уосталом, Савино житије је једно од оних дела у којем препознајемо ретко остварив духовни и естетички идеал: кулминација у његовом сижеу остварена је, не преко драме живота, већ кроз остварени идеал смирења главног јунака, превасходно кроз сусрет са смрћу.

Овај, у најмању руку, необичан текст Величковић завршава како га је и започео, причом о „путу који од школске лектуре води до оружаних сукоба” (Veličković 2016: 324). Као што смо и раније нагласили, једини текст из школске лектуре о којем овде говори Величковић је Савино *Житије Светога Симеона*. Кључну поруку овог текста очигледно није тешко препознати: кривци за савремене ратове су и Стефан Немања и Свети Сава, креатор његовог књижевног лика. Не можемо се отети утиску да је основни Величковићев проблем у „фиксирању проблема” из чега произилази и проблем „фиксирања непријатеља”. Вероватно то долази и због дароване му „ексклузивности”, како у часописима, тако и на књижевним манифестацијама, у „одабраним” медијима и слично.

Подвала у другој фусноти

Овде наравно није крај Величковићевих неспоразума са разумевањем средњовековне књижевности. Он користи прилику да дисквалификује и српске медиавелисте Димитрија Богдановића и Ђорђа Трифуновића. У другој фусноти текста конструише закључак, за који не постоји аргументација код Светозара Петровића, на чију се студију Величковић позива (Petrović 1975: 9–40). Величковић приписује Петровићу оно што он у свом приказу *Србљака* (који су приредили Богдановић и Трифуновић) уопште и није

20 Види: Vičkov 1991.

рекао. Он Петровићу приписује да је наводно на великом броју примера показао „како су научни стандарди жртвовани зарад културноидентитарног пројекта” (Veličković 2016: 313). Ко год прочита Петровићев текст, видеће да се његове критичке примедбе односе на проблем издавања средњовековног песничког текста (транскрипција, избор рукописа, изостављање делова, чији аутори нису били српски песници; проблем односа поезије и прозе и сл.), али се никако не односе на значај пројекта. Напротив, Петровић већ на почетку каже: „Зато свакако треба поздравити идеју да се приреди једно издање српске црквене поезије и да се при том не остане само на најужем избору него да се посао замисли амбициозније, адекватно важности коју та поезија има [...] Велики труд, широко знање и много љубави уложени су у припремање издања *Србљака*. Кад би потпун приказ читавог посла био главни задатак ових редова, и када би било потребно да се прикажу све вриједности, све користи и сва нова сазнања које нам он доноси, приказ не би могао да буде кратак” (Petrović 1975: 10–11). Очигледно је да Петровић управо наглашава значај пројекта и укупну његову вредност, а примедбе своди углавном само на поље текстологије. Да би дао значај својој „аргументацији” (читај *погвали*), Величковић се позива на извесног Дејана Илића, не помињући ни наслов рада, ни публикацију где је тај рад објављен. Иначе, Величковић врло слабо влада техником научног рада. Нарочито право шаренило налазимо у његовом навођењу извора и литературе. Бројни су и методолошки и стилски недостаци текста.

Трагајући за наведеним извором (извесним Дејаном Илићем) дошли смо до сазнања да је реч о стручњаку за родне студије, који је магистрирао и докторирао на Сорошевом Централноевропском универзитету у Будимпешти.²¹ Величковић, позивајући се на Илића, цитира следећи став: „Негде средином 20. века појављују се први јасни обриси једне елитистичке, антивуковске и нимало скерлићевске визије српства. Ту визију пресудно обликују Ђорђе Трифуновић и Димитрије Богдановић, својим историјским фалсификатом *Србљак*.” Ово је цитат из Илићевог текста *Либертијанска антидемократија и елитизам*, који је објављен у *Пешчанику* 6. 2. 2014.

21 Мађарска влада настоји, имајући у виду пре свега овај универзитет, да уреди систем високог школства, нарочито обраћајући пажњу на стране универзитета. Вероватно је разлог за то „мисија” коју има овај Универзитет и њен власник и оснивач, Џорџ Сорош, познат по великим апанажама невладиним организацијама и покретима широм света, нарочито онима које раде против интереса својих земаља, националног школства и културе. Ректор овог универзитета, Мајкл Игњатијев, познат је српској јавности као ватрени заговорник бомбардовања Србије. Дошао је на Косово за НАТО трупама и видео је како из кућа избацују Србе. Наводно се показао због својих ранијих ставова. Види: Mitrinović 2017: 2.

године.²² И овај аутор се у поменутом тексту позива на Петровића изводећи закључак који нема никакве додирне тачке са изворним ставовима Светозара Петровића. Поред тога, ништа није тачно у наведеном Илићевом ставу. Прво, антискерлићевски ставови се јављају још за време Скерлићевог живота. Друго, неки од његових ставова нанели су велику штету српској култури, и кад је реч о његовим савременицима, али и када је реч о његовом односу према црквеној књижевности. Треће, *Србљак* је зборник црквене поезије, која се, на нашу срећу, појала и то непрестано у српским храмовима од времена Светога Саве (од његове *Службе Светом Симеону*) до данашњих дана. У тој књизи нема никакве Трифуновићеве и Богдановићеве визије српства, нити је ишта у њој фалсификат, понајмање историјски. Вероватно би овај аутор у свакој другој Богдановићевој или Трифуновићевој књизи могао да нађе више „визије српства” него у овој. Можда је звучни, „српски” наслов ове књиге највише утицао да се Илић и Величковић определе за њу у мисији дисквалификације двојице угледних научника. Уосталом, цео рад објављен у *Књижевној историји* има ту тенденцију: компромитовати Светозара Саву као утемељивача српске књижевности и, на изглед онако успут, дисквалификовати најзначајније њене истраживаче, цењене у светској славистици и медиавистици. Познати пољски слависта, један од најбољих познавалаца српске средњовековне књижевности, данас професор Универзитета у Венецији, управо у Богдановићевом раду истиче потпуно супротно од онога што конструишу Илић и Величковић: „Он је (Богдановић, прим. Д. Б.), у врло неповољним временима оглашавао постојање **наднационалне** (подвукао Д. Б.) духовности и културе – прво византијско-словенске православне, а затим европске хришћанске, у којој је и стара српска књижевност учествовала ‘у живом општењу и размени’” (Naumov 2017: 70).²³ На-

22 Види: <http://pescanik.net/libertarijanska-antidemokratija-i-elitizam/>

23 И сам Богдановић у врло важном раду написаном пре више од три деценије, мало познатом научној јавности, *Настава старе српске књижевности*, управо истиче хуманистички и наднационални смисао старе књижевности из чега проистиче и циљ њене наставе: „Главни циљ наставе старе српске књижевности морао би да буде, бар по нашем схватању, успостављање историјске везе – а то значи, пре свега, историјске свести – младих генерација са средњовековном културом српског народа као специфичним остварењем византијско-европске и уопште европске цивилизације. То значи да је ова настава двоструко у служби хуманистичког образовања: као средство за упознавање и откривање свога цивилизацијског, европског идентитета, на првом месту, а потом као спознаја свога националног идентитета, ради формирања и неговања пуне националне свести у њеном хуманистичком, европском и, у крајњем резултату наднационалном виду. Национална свест, како се мени чини, не почиња на ономе што раздваја, не састоји се у самодовољној, солистичкој самосвести; она је, супротно томе, свест о своме зрелом и равноправном учешћу у животу и култури једне цивилизације и једне заједнице народа каква је у нашем случају европска,

умов истиче још једну важну Богдановићеву особину: „Богдановић је показао да се може спојити теологија и академска наука и да се нипошто не сме играти са сопственом прошлостју. Једино симболички језик уметности пре свега књижевности, омогућава упознавање духовне димензије појединца, народа, човечанства. Није свако у стању да као Богдановић примењује тако различите струке и познања, али се мора ићи његовом стазом симбиозе наука, стрпљивом сарадњом са другима, са скромношћу у оцењивању свог доприноса и поносом због достигнућа других” (Naumov 2017: 71). Какав је Богдановиће углед у светској науци говори и чињеница да су многи научници дали своје прилоге часопису *Црквене студије*, поводом обележавања 20. годишњице од његове смрти.²⁴ Као један од примера научне репутације професора Ђорђа Трифуновића може послужити зборник *Словенско средњовековље*, који је објављен у његову част поводом 65. годишњице од рођења, у којем су прилоге објавили велики број научника из земље и иностранства.²⁵

Закључак

Текст *Просвијетлени национализам у настави књижевности* је типичан пример тенденциозног тумачења литературе, фалсификовања чињеница и манипулације туђим ставовима. Осим у ненаучним мотивима, разлоге за изражавање оваквог становшта треба тражити и у дилетантском приступу средњовековној књижевности. То одсликава и списак литературе, који не укључује ни једно дело из области медијевистике (осим злоупотребљеног Петровићевог текста), али и селективно коришћење методичке литературе.

Величковић је текст у *Књижевној историји* започео као нартор, завршава га класичном егзекуцијом једног од најзначајнијих аутора у српској књижевности, Светога Саве односно његовог *Житија Свеога Симеона* апострофирајући школску лектуру (у овом случају Савино дело) као једног од виновника оружаног сукоба. Он је ово житије прилагодио својој идеологији чиме се потпуно показала оправданом зебња Димитрија Богдановића од таквих појава (види: Bogdanović 1984: 137). Величковићу очигледно нису позната ни мишљења по којима је само „осетљивим” дато да препознају и

а у новија времена и светска заједница” (Bogdanović 1984: 136). Овај Богдановићев текст се данас може читати и као најбољи одговор на Величковићеве произвољне, ненаучне и недобронамерне констатације из текста објављеног у *Књижевној историји*.

24 Види: Војовић 2006.

25 Види: Vitić, Jovanović, Špadijer 2001.

приме византијску уметност (Radojčić 1982: 196), којој, у ширем смислу, припада и српска средњовековна књижевност. Радојчић сматра да „прилажење старој уметности увек захтева неко дубље и интимније познавање старог менталитета и самог поступка стварања. Још нисмо довољно учитани у текстове старих писаца да у њима откријемо осећање иза речи и алузија које се односе на оно полифано богатство неког јединства што живи иза цитата, њихове музике и њихове нама тешко достижне снаге виђења” (Radojčić 1982: 196).²⁶

Као што светима није потребна похвала, тако ни књижевност не вапи за апологијама. Оне се јављају само у позицијама када дух кривотворења добија своје место у часописма завидног научног нивоа и богате традиције, па се сматра једино природним да се дух кривотворења и апологија књижевности суоче на истом месту. Манипулацијска контекстуализација *Житија Светио Силмеона* и покушај научне легитимизације политикантских ставова, уз злоупотребу и саме *Књижевне историје*, представљају један од већих преседана у филолошкој периодици. Научни одговор је увек најбољи лек за ову необичну болест.

На крају, дужни смо да поставимо још само једно питање: да ли заиста постоји Ненад Величковић? Можда је измишљен. Као Асим Буџевић. Можда „убица” само *прича*,²⁷ коју је објавила *Књижевна историја*.

26 О Радојчићево приступу старој књижевности види: Bogdanović 1979: 15-18.

27 Једина светла тачка у читавој овој „причи” су ученици, или бар већина, који опонирају стварном или измишљеном Величковићу, као и сарајевски студенти исламске вероисповести, спремни на критичко промишљање. Аутор ових редова је имао прилике да се увери колико студенти ове вероисповести, и у неким другим градовима и универзитетским центрима, поштују књижевно хришћанско наслеђе. То је зато што овој литератури приступају без предубеђења, које највише оптерећује Величковићев приступ. Могу се наћи и изванредни примери школске интерпретације овог житија управо од стране наставника муслиманске вероисповести.

Иначе, и студенти других универзитета саму књижевност, не само стару, често перципирају као „ризницу духовности”, а саму наставу као „метафизичку појаву”. Види: Јапјић 2017: 90–94.

ИЗБОРИ / SOURCES

- Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Preveli Đura Daničić i Vuk Stef. Karadžić, Beograd: Biblijsko društvo, 1995.
- Sveti Sava 1986: Sveti Sava, *Sabrani spisi*, Priredio Dimitrije Bogdanović, Beograd: Prosveta, Srpska književna zadruga.
- Stefan Prvovenčani 1988: Stefan Prvovenčani, *Sabrani spisi*, Priredila Ljiljana Juhas Georgievska, Beograd: Prosveta, Srpska književna zadruga.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ / REFERENCE LIST

- Averincev 1982: S. S. Averincev, *Poetika ranovizantijske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Bičkov 1991: Viktor Bičkov, *Vizantijska estetika. Teorijski problemi*, Preveo Dimitrije Kalezić, Beograd: Prosveta.
- Bogdanović 1979: D. Bogdanović, „Stara srpska književnost u delu Svetozara Radojčića”, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti* 15 (1979), str. 15–18.
- Bogdanović 1984: D. Bogdanović, „Nastava stare srpske književnosti”, *Kako predavati književnost. Teorijske osnove nastave*, Priredio Aleksandar Jovanović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 135–144.
- Bojović 2002: D. Bojović, „Ideje srbistike i nastavni program stare srpske književnosti”, *Delo Petra Milosavljevića i srbistika*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, str. 316–322.
- Bojović 2003: D. Bojović, *Sveti Jefrem Sirin i srpska crkvena književnost*, Niš, Kosovska Mitrovica: Centar za crkvene studije, Filozofski fakultet.
- Bojović 2006: D. Bojović (ur.), *Crkvene studije* 3.
- Bojović 2017: D. Bojović, „O jednoj neobičnoj simbiozi jevanđeljskih priča u Savinom *Žitiju Svetoga Simeona* i tragom njihovih paralela”, *Liceum* 18 (2017), str. ????
- Damnjanović 1990: M. Damnjanović, „Anagoško umetničko delo”, *Izraz* 4 (1990), str. 542–546.
- Dimitrijević 2016: V. Dimitrijević, „Šta je opasnije za obrazovanje: patriotizam ili neoliberalni kapitalizam”, *Književna istorija*, br. 159 (2016), str. 341–355.
- Dojčinović 2016: D. Dojčinović, *t nedostat ka razouma mo go. Napisi iz teorije i istorije stare srpske književnosti*, Istočno Novo Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hafner 2001: S. Hafner, *Srpski srednji vek*, Preveli Jovanka Kalić i Slobodan Grubačić. Beograd, Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Vukova zadužbina, Matica srpska.
- Janjić 2017: M. Janjić, *Metodički horizonti*, Beograd: NM libris.
- Karalić 2013: E. Karalić, *Srpska srednjovekovna književnost u nastavi*, Doktorska disertacija odbranjena Filozofskom fakultetu u Nišu.
- Končarević 2016: K. Končarević, „Kulturološki pristup obradi žitija Svetoga Simeona Mirotočivog i Svetoga Save”, *Prilozi nastavi srpskog jezika i književnosti V* (2016), str. 17–30.
- Kostić Tmušić 2011: A. Kostić Tmušić, „Bogoslužbeni sloj u Savinom *Žitiju Svetog Simeona*”, *Stefan Nemanja i Toplica, tematski zbornik*, Urednik D. Bojović, Niš: Centar za crkvene studije, str. 177–184.

- Krstić 2011: D. Krstić, „Biblijski topos oproštajnog govora u Savinom Žitiju Svetog Simeona”, *Stefan Nemanja i Toplica, tematski zbornik*, Urednik D. Bojović, Niš: Centar za crkvene studije, str. 185–197.
- Krstić 2011: D. Krstić, „Sofiloški okvir Savinog Žitija svetog Simeona”, D. Bojović, D. Krstić, *Premudrost u Svetom pismu i srpskoj književnosti*. Niš: Filozofski fakultet, str. 116–130.
- Mitrinović 2017: B. Mitrinović, „Madarima žuti karton zbog Sorosa”, *Politika*, 27. april 2017, br. 37162, str. 2.
- Naumov 2017: A. Naumov, „Ne sme se igrati sa sopstvenom prošlošću. Razgovor o akademiku Dimitriju Bogdanoviću”, *Glas Eparhije niške* 6 (2017), str. 70–71.
- Nikolić, Milić 2012: Lj. Nikolić, B. Milić, *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za I razred srednje škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pavlović 2012: M. Pavlović, *Čitanka. Udžbenik za prvi razred gimnazija i srednjih stručnih škola*, Beograd: Klett.
- Petrović 1975: S. Petrović, „O izdavanju srednjovekovnog pjesničkog teksta”, *Zbornik za slavistiku* 8 (1975), str. 9–40.
- Podskalski 2010: G. Podskalski, *Srednjovekovna teološka književnost u Bugarskoj i Srbiji (865–1459)*, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, Institut za teološka istraživanja.
- Radojčić 1982: S. Radojčić, „Beleška uz jedan citat iz Sopoćana”, *Odabrani članci i studije 1933–1978*, Beograd, Novi Sad: Jugoslavija, Matica srpska, str. 195–198.
- Rakićević 2016: T. Rakićević, „Eshatološka vizija Teodora Studita (Hilandar 387) u kitorskom žitiju Tipika manastira Studenice (IX H Š 10)”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* LIII (2016), str. 179–208.
- Stanković Šošo, Suvajdžić, Petaković 2015: N. Stanković Šošo, B. Suvajdžić, S. Petaković, *Čitanka za prvi razred gimnazija i srednjih stručnih škola*, Beograd: Logos.
- Veličković 2016: N. Veličković, „Prosvijećeni nacionalizam u nastavi književnosti”, *Književna istorija*, br. 158, str. 313–326.
- Vitić, Jovanović, Špadijer 2001: Z. Vitić, T. Jovanović, I. Špadijer (ur.), *Slovensko srednjovekovno nasleđe*, Beograd: Čigoja štampa.
- www.b92.net/kultura/intervjui.php?nav_category=1082&nav_id=546413, 23. 5. 2017
- www.pescanik.net/libertarijanska-antidemokratija-i-elitizam/, 23. 5. 2017
- www.radioluna.rs/uzicki-kraj/14797/nova-knjiga-nenada-velickovica-predstavljena-u-uzicu.html, 23. 5. 2017

dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs